

МОВНІ ОЗНАКИ НАЦІОНАЛЬНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мова – це один із найбільш яскравих показників при розподілі населення за окремими націями. Проте не завжди спостерігаємо те, що представники окремої національної групи населення розмовляють і використовують в побуті свою рідну мову, тобто мову, якою користується його нація. Це пояснюється здебільшого тим, що під час державотворчих процесів деякі народи асимілювалися іншими, що нерідко супроводжувалося тим, що державною мовою виступала мова більш сильного народу.

Чернівецька область, одна із найбільш яскравих у тому аспекті дослідження, що її територія в різні історичні епохи належала різним державам – Київській Русі та Галицько-Волинській державі, Молдовському князівству та Турецькій імперії, Австро-Угорській та Російській імперіям, Румунії, СРСР та Україні. Найбільша мовна асиміляція населення спостерігалася в румунський та радянський період. Проте, румунізованим залишилася значно менша частка представників інших груп населення. Російська мова, внаслідок значної русифікації (створення російськомовних шкіл, використання її, як державної, викладання у ВУЗах російською мовою тощо), навпаки прижилася серед населення, і значна його частка називає її, як рідну.

Починаючи із 1991 року, коли Україна стала незалежною, різко скоротилася кількість російськомовних шкіл, дошкільних установ та інших організацій. У румуномовних районах створено нові школи з румунською мовою викладання, збільшено ефірний час румуномовних програм на телебаченні та радіо тощо.

Тому, в даний час є досить важливою думка населення про те, яку мову вважає рідною, якою воно розмовляє чи бажає розмовляти. Такі статистичні дані дають нам переписи населення. Останній Всесоюзний перепис 1989 року має досить значні відміни відносно розподілу населення за рідною мовою, як перший всеукраїнський 2001 року. Це пояснюється перш за все змінами політичних систем.

Дослідження та аналіз динаміки мовних ознак населення за останній міжпереписний період є досить актуальним та перспективним.

Вивченню та аналізу розподілу населення за мовними ознаками, приділялася досить мала увага у наукових публікаціях. Здебільшого, проводилося тільки констатування фактів, щодо розподілу населення за розмовною та рідною мовами [1, с.103-107]. Проте, дані роботи не відображали в повній мірі взаємозв'язок із національним складом населення.

Метою написання даної статті була спроба автора встановити зв'язок між мовним та національним складом населення, простежити динаміку та виявити основні чинники, що впливають на зміну мовного складу населення на прикладі поліетнічної Чернівецької області. Виходячи із даної мети, основними завданнями написання даної статті були:

- вивчення особливостей розподілу населення області за рідною та розмовною мовами;
- встановлення кореляційного зв'язку між національним та мовним складом населення;
- виявлення основних чинників, що позначаються на мовній структурі населення.

Як уже зазначалося, існує прямий зв'язок між національною та мовною структурами населення Чернівецької області. При визначенні мовної приналежності населення в першу чергу беруть до уваги мову, яку населення вважає за рідну. Дані матеріали одержують під час проведення переписів населення.

Перед тим, як дати характеристику мовного складу населення поліетнічної та етноконтактної зони Чернівецької області, на нашу думку, необхідно коротко висвітлити національну структуру населення. За даними першого Всеукраїнського перепису населення 2001 року у Чернівецькій області проживали представники 76 національностей та

народностей. Продовжувала зростати частка українців, румунів та представників групи інших національностей.

Національну основу населення складають українці, чисельність яких становила 689,1 тис. осіб, або 75,0 % загальної кількості населення. За 12 років, що минули від перепису населення 1989 року, чисельність українців зросла на 23 тис. осіб, або на 3,5 %, а їх питома вага серед жителів області – на 4,2 %.

Друге місце за чисельністю посідають румуни. Їх кількість порівняно з переписом 1989 року збільшилася на 14,2 тис. осіб, або на 14,2 % і становила на дату перепису 114,6 тис. осіб. Питома вага румун у загальній чисельності населення збільшилася на 1,8 % і становила 12,5 %.

На третьому місці знаходяться молдовани. Число осіб цієї національності становило 67,2 тис. осіб, або 7,3 % загальної чисельності населення. Проте, їх кількість порівняно з даними попереднього перепису зменшилася на 20,5 %.

Значно зменшилась чисельність євреїв (на 91,2 %), білорусів (на 48,2 %), росіян (на 39,9 %), поляків (на 28,4 %) тощо [3].

В міжпереписний період відбулися деякі зміни у розселенні осіб різних національностей по регіону. Чисельність українців, що проживають у міських поселеннях, зросла на 6,8 % і склала 80,5 % міського населення, в сільській місцевості – на 1,0 % і склала 71,3 % сільського населення. На момент перепису населення 2001 року 43 % українців проживали в міських поселеннях і 57 % – у сільській місцевості. Майже всі євреї (98,5 % їх чисельності), переважна більшість росіян (84,1 %) та поляків (56,6 %) проживають в міських поселеннях. Водночас, найбільш “сільськими” є молдовани (88,6 %), румуни (78,6 %).

Українці розселені по всій території області і мають переважну чисельність у більшості районів, крім Герцаївського (91,5 % румун) та Новоселицького (57,5 % молдован). У Глибоцькому районі чисельна перевага українців (46,8 %) над румунами (45,3 %) незначна. Порівняно висока частка румун у Сторожинецькому районі (36,8 %) при переважанні українців (59,6 %) [3].

Поліетнічність території визначають за методикою розрахунків індексів етнічної мозаїчності Б.Еккеля та етнічної диверсифікації Е.Пясецького [2]. Індекс етнічної мозаїчності Б. Еккеля для Чернівецької області становить 0.415, а індекс етнічної диверсифікації Е. Пясецького – 58.5 %.

За останній міжпереписний період у Чернівецькій області відбулися суттєві зміни у розподілі населення за рідною мовою. Більша кількість населення за рідну мову почала вважати мову своєї національності. Найбільш помітніше це спостерігалось серед румунів, поляків та українців. Проте, серед росіян, молдованів, білорусів та євреїв спостерігалось зниження частки населення, яке за рідну мову вважало мову своєї національності. Дані про розподіл представників основних національностей за рідною мовою, відповідно до переписів 1989 та 2001 років, подано у таблиці 1.

Питома вага осіб, які назвали рідною мовою мову своєї національності, у 2001 році збільшилася порівняно з 1989 роком на 5,6 відсоткового пункту і склала 96,1 відсотка.

Переважна більшість населення області – 694,5 тисяч осіб, або 75,6% назвала рідною мовою мову основної національності – українську [3]. У 1989 році питома вага таких осіб в загальній чисельності населення області становила 70,8% [4].

Російську мову визначили як рідну мову 48,4 тисяч осіб, або 5,3% населення, у 1989 році вони склали 10,5%. Частка інших мов, які були вказані в якості рідної, за міжпереписний період збільшилася на 0,4 відсоткового пункту і становила 19,1%.

Слід відмітити, що серед найбільш чисельних національностей рідною мовою вважають мову своєї національності переважна більшість українців (98,5%), румун (91,9%), молдован (91,6%) та росіян (91,5%). Зберегли рідну мову своєї національності також азербайджанці, вірмени, угорці, цигани.

Розподіл основних національних груп населення Чернівецької області за рідною мовою (за даними переписів 1989 та 2001 років)*

	Кількість осіб даної національності у 2001 р.	Вважають рідною мовою, у % до підсумку					
		мову своєї національності		мову не своєї національності			
		1989	2001	українську		російську	
		1989	2001	1989	2001	1989	2001
Всього населення	919028	90.5	96.1	6.7	6.9	4.3	1.6
у тому числі:							
українці	689056	97.3	98.5	x	x	2.6	1.3
румуні	114555	53.0	91.9	11.7	6.8	3.0	0.9
молдовани	67225	95.4	91.6	2.5	3.2	2.1	1.2
росіяни	37881	97.4	91.5	2.5	8.1	X	x
поляки	3367	34.4	40.9	48.4	47.8	15.5	8.3
білоруси	1483	44.2	30.1	4.4	19.0	51.1	50.2
євреї	1443	27.4	20.7	1.2	23.8	71.4	55.0

*Таблиця складена на основі [3]

Решта національностей в якості рідної мови віддала перевагу українській та російській мовам. Так, 47,8% поляків назвали рідною українську мову, 55% євреїв і 50,2% білорусів – російську. Великий відсоток німців, татар, чувашів, греків та деяких інших національностей вважають своєю рідною мовою українську або російську мову. Це є свідомством того, що відбувається процес мовної асиміляції.

Більш значний рівень мовної асиміляції спостерігається в міських поселеннях. Так, у місті Чернівцях 35% молдован і 28,1% румун назвали рідною мовою українську або російську мову.

Дані про розподіл населення адміністративно-територіальних районів та міст обласного підпорядкування Чернівецької області за рідною мовою за даними переписів 1989 та 2001 років показано у таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл населення адміністративно-територіальних районів та міст обласного підпорядкування Чернівецької області за рідною мовою (за даними переписів 1989 та 2001 років)*

Райони та міста обласного значення	Чисельність населення	Питома вага осіб, які вважають рідною мовою							
		мову своєї національності		мову не своєї національності					
		1989	2001	українську		російську		іншу мову	
		1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001
Область в цілому	919028	90.5	96.1	6.7	6.9	4.3	1.6	3.6	0.6
м. Чернівці	236691	84.9	91.7	5.8	14.1	15.4	5.5	0.5	0.7
м. Новодністровськ	10344	91.6	94.0	4.3	13.4	9.0	4.7	-	0.1
Вижницький	59993	99.2	99.5	15.7	21.2	0.3	0.1	0.0	0.0
Герцаївський	32316	...	98.3	...	0.2	...	0.4	...	1.2
Глибоцький	72676	...	93.0	...	11.4	...	0.1	...	0.9
Заставнівський	56261	99.6	99.7	16.5	20.1	0.1	0.1	0.0	0.0
Кельменецький	48468	99.3	99.4	12.1	13.9	0.2	0.2	0.1	0.0
Кіцманський	72884	99.2	99.5	17.3	26.5	0.2	0.1	0.1	0.0
Новоселицький	87461	98.2	96.0	0.7	0.8	0.9	0.5	0.4	3.0
Путильський	25352	99.5	99.7	17.2	25.3	0.2	0.1	0.0	0.0
Сокирянський	48889	98.9	98.6	3.7	8.6	0.7	0.5	0.1	0.0
Сторожинецький	95295	87.7	96.2	12.8	6.4	1.3	0.6	5.6	0.6
Хотинський	72398	99.1	99.3	3.6	5.1	0.5	0.2	0.1	0.1

*у відсотках до загальної кількості осіб даної національності (складена на основі [3])

Досить важливе значення мають і показники чисельності осіб, які вільно володіють українською та російською мовами (таблиця 3).

Таблиця 3.

**Чисельність осіб, які вільно володіють українською та російською мовами
(за даними перепису населення 2001 року)***

	Всього населення	у тому числі вільно володіють			
		українською мовою		російською мовою	
		осіб	у % до загальної чисельності	осіб	у % до загальної чисельності
Все населення	919028	813297	88.5	405765	44.2
у тому числі:					
міське населення	368263	349961	95.0	207345	56.3
сільське населення	550765	463336	84.1	198420	36.0

*таблиця складена на основі [3]

Наведені дані свідчать, що чисельність осіб, які вільно володіють українською мовою, становить 813,3 тисяч осіб, або 88,5% всього населення (у 1989 році - відповідно 731,4 тисяч і 77,7%), з них:

- 678,5 тисячі осіб українців, які назвали українську мову рідною,
- 9,2 тисяч українців, які назвали рідною мову іншої національності, але вільно володіють українською мовою,
- 15,9 тисяч осіб інших національностей, які назвали українську мову рідною,
- 109,7 тисяч осіб інших національностей, які вільно володіють українською мовою,

В районах питома вага осіб, які вільно володіють українською мовою, складає (у відсотках до всього населення) :

1. Заставнівський - 99,9	7. Сокирянський - 97,5
2. Путильський - 99,9	8. Глибоцький - 78,7
3. Вижницький - 99,8	9. Сторожинецький - 77,7
4. Кіцманський - 99,8	10. Новоселицький - 58,2
5. Кельменецький - 99,6	11. Герцаївський - 38,2
6. Хотинський - 98,9	

У місті Чернівцях вільно володіють українською мовою 227,3 тисяч осіб, або 96% всього населення (у 1989 році – 77,8%), у місті Новодністровську - 95,3%.

Чисельність осіб, які вільно володіють російською мовою, в області згідно даних перепису становить 405,8 тисяч, або 44,2% загальної чисельності населення (у 1989 році – відповідно 604,5 тисячі осіб і 64,3%). У міських поселеннях таких осіб зафіксовано 207,4 тисячі, або 56,3% міського населення (у 1989 році - відповідно 315,1 тисячі осіб і 80%), а в сільській місцевості – 198,4 тисячі осіб, або 36% сільського населення (у 1989 році – відповідно 289,4 тисячі осіб і 53%). Найбільше осіб, які вільно володіють російською мовою, мешкають у місті Чернівцях – 144,6 тисячі. Їх питома вага у загальній чисельності населення міста становить 61,1%. Такий же відсоток і у місті Новодністровську. Більше половини населення Новоселицького (52,5%) та Герцаївського (51,4%) районів також вільно володіють російською мовою. Найменше такого населення у Кіцманському (26,2%) та Заставнівському (29,9%) районах [3].

Серед інших мов, крім рідної, якими вільно володіє населення області слід відмітити: румунську (12,2 тисячі осіб), англійську (9,6 тисячі), молдавську (7,9 тисячі), німецьку (4,2 тисячі), польську (2,1 тисячі), французьку (1,4 тисячі).

Водночас, половина населення області (464 тисячі осіб) зовсім не володіє іншими

мовами, крім рідної [3].

Мовний склад населення Чернівецької області є досить строкатим та в значній мірі взаємозв'язаний із національною структурою населення. Частка українців у національному складі населення Чернівецької області становить 75.0 %, або ж 689.1 тис. осіб, а питома вага осіб, які назвали українську мову рідною складає 75.6 % (694.5 тис. осіб) [3]. Частка населення, яке назвало російську мову за рідну становить 5.3 % (у 1989 році – 10.5 %), а частка росіян дещо менша – 4.1% [3].

Серед найбільш чисельних національностей рідною мовою вважають мову своєї національності переважна більшість українців (98,5%), румун (91,9%), молдован (91,6%) та росіян (91,5%), а також азербайджанці, вірмени, угорці, цигани.

Представники інших національностей в якості рідної мови віддала перевагу українській та російській мовам. Зокрема, 47,8% поляків назвали рідною українську мову, 55% євреїв і 50,2% білорусів – російську.

Більш значний рівень мовної асиміляції спостерігається в міських поселеннях. Так, у місті Чернівцях 35% молдован і 28,1% румун назвали рідною мовою українську або російську мову.

Література:

1. Географія Чернівецької області: навчальний посібник /за ред. Жупанського Я.І.- Чернівці, 1993. – С.103-107.
2. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти. – Чернівці: Рута, 2003.-392 с.
3. Національний склад населення Чернівецької області та його мовні ознаки (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року): демографічний збірник / за ред. В. Камінської. – Чернівці, 2003. – 160 с.
4. Распределение населения Черновицкой области по полу, возрасту, образованию, национальности, родному языку, источникам средств существования, размеру семей и жилищным условиям (по переписи населения 1989 г.). - Черновцы, 1990. – 154 с.

Summary:

Ivan KOSTASHCHUK. LANGUAGE CHARACTERISTICS OF NATIONALITY STRUCTURE OF CHERNIVTSI REGION POPULATION

The article investigates language structure of Chernivtsi region population, describes its correlation with the nationality structure. The attempt to classify population according to the native and spoken language is taken.

УДК 911.3

Ірина ГУКАЛОВА

ПОСТЧОРНОБИЛЬСЬКІ СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ В ПОСТТРАЖДАЛИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Людина, в більшості випадків, не відчуває зміни властивостей і характеристик природного середовища в реальному масштабі часу (за виключенням вкрай небезпечного і смертельного впливу радіації, хімічного отруєння тощо). Для соціуму важливим є не стільки перевищення певного рівня граничнодопустимих концентрацій в повітрі або в воді, скільки похідні від цього соціальні проблеми, різні загрози рівню та якості його життя [7].

Реакція суспільства на екологічні проблеми в сучасних умовах, як правило, має опосередкований характер: реакцію породжує не сама екологічна проблема як така, а її соціальні наслідки, в т.ч. рівень зайнятості, доступна структура споживання тощо. Це справедливо для різних індустріальних країн, однак специфіка України полягає в тому, що